

MA'RÛF ER-RUSÂFÎ'NİN DEF'U'L-HUCNE FÎ'RTİDÂHÎ'L-LUKNE ADLI ESERİNDE ARAPÇADAN TÜRKÇEYE GEÇEN KELİMELER

Musa YILDIZ*

Bu çalışmada, Türkçe açısından önemli olduğu düşünülen Iraklı şair ve yazar Ma'rûf er-Rusâfî'nin *Def'u'l-Hucne fi'rtidâhi'l-Lukne* adlı eseri tanıtılarak, ülkemizde bu alandaki literatüre geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bu eserin adında Türkçeye ilgili bir ifade geçmediğinden, bugüne kadar ülkemizde araştırmacıların dikkatini çekmemiştir.

Yaklaşık olarak 400 yıldan fazla süre Arap dünyası Osmanlı idaresi altında yaşamıştır. Bu süre içerisinde Osmanlı devleti yönetici devlet olmasına rağmen, Araplara dil konusunda bir etki yapmamış mıdır? sorusu sürekli olarak zihinleri kurcalamaktadır. 2003-2004 öğretim yılında Ürdün Üniversitesinde Türkçe öğretmek üzere görevli olarak kaldığım zaman içinde orada tanıştığım Kerkük asıllı Prof. Dr. Fazıl Bayat hocanın yazmış olduğu "İ'tirâdât 'alâ İstihdâmi'l-Osmâniyyîn li'l-Mufredâti'l-'Arabiyye (Osmanlıların Arapça Kelimeleri Kullanmalarına İtirazlar)" adlı makalesini¹ okuduğumda, bu sorunun cevabını buldum. Sorunun cevabı çalışma konumuz olan Ma'rûf er-Rusâfî'nin *Def'u'l-Hucne fi'rtidâhi'l-Lukne* adlı eserindeydi.

Diller arasındaki ilişkilerde en çok alınan unsurlar kelimelerdir. Başta dinî yakınlaşmalar ve edebiyat etkileşimleri olmak üzere, birlikte yaşama, ticarî ve siyasî ilişkiler sebebiyle ödünç unsurlar, bu ilişkilerin ölçüsü oranında dilden dile aktarılmaktadır.

Diller arasındaki bu alışveriş ve etkilenmeler, bilhassa, değişik toplumların ve milletlerin bir arada, iç içe yaşadıkları yerlerde, dillerin çehresini değiştirecek kadar büyük ölçüde olur. Bir arada konuşulan iki dil birbirlerinden kelimeler ve kurallar aldıkları gibi, bu dillerin ses sistemleri ve ifade yolları arasında da yakınlaşmalar olur².

Ma'rûf Abdulğani er-Rusâfî, 1875 yılında Bağdat'ın güneyindeki Rusâfe semtinde doğdu. Kuran'ı ezberledikten sonra, girdiği Bağdat Askerî Rüştiyesinin dördüncü sınıfında kalınca, buradan ayrılıp dönemin âlim ve ediplerinden ders almaya başladı. Dinî ilimlerle Arap dili ve edebiyatı alanında on üç yıl kadar süren özel tahsil devresinden sonra, Bağdat'taki ilk ve orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmaya başladı. Bir taraftan da yazdığı şiirleri Mısır'da özellikle *el-Mueyyed* gazetesıyla *el-Muktetaf* dergisine gönderiyordu. Şekil ve muhteva bakımından beğenilen şiirleri sayesinde şöhreti Arap ülkelerine yayıldı. Meşrutiyetin ilanının ardından *İkdâm* gazetesi sahibi Ahmed Cevdet Bey, gazetenin Arapça olarak çıkarmayı düşündüğü ekinin yönetimi için Rusâfî'yi İstanbul'a davet etti. Ancak Rusâfî İstanbul'a gittiğinde projeden vazgeçilmiş olduğunu öğrendi. Buna rağmen bir süre İstanbul'da ikamet etti; bu müddet zarfında Otuzbir Mart Vak'asına şahit oldu. Ardından Selanik'e gitti, orada yaklaşık bir ay kadar kaldıktan sonra, ülkesine dönerken Lübnan'a uğradı ve o zamana kadar yazdığı şiirlerini ihtiva eden divanını Beyrut'ta bastırıldı.

Rusâfî, Bağdat'a gelince *Bağdâd* gazetesinin yazı işleri bölüm şefliğinde çalışmaya başladı. Fakat çok geçmeden İstanbul'dan gelen bir davet üzerine, ikinci defa oraya gitti ve Medrese-i Mülkiye-i Âliyye'de Arap dili ve edebiyatı dersi okuttu: *Sebîlürreşâd*'da bir yıla yakın süre yazı yazdı. Rusâfî bu sırada Müntefik sancağından milletvekili seçilerek Osmanlı

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi ABD (ymusa@gazi.edu.tr).

¹ Fazıl Bayat, "İ'tirâdât 'alâ İstihdâmi'l-Osmâniyyîn li'l-Mufredâti'l-'Arabiyye", *Mecelletu'l-Beyân*, C.I, S.4, Sonbahar 1998, s.25-27.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara 1979, I, 139.

Meclis-i Mebûsanına girdi. Burada milletvekilliğinin yanında çeşitli okullarda hocalık, gazete ve dergilerde yazarlık yapmış, ilmî ve edebî çevrelerde şair ve ediplerle dostluk kurmuş ve bildiği Türkçe sayesinde Batı'daki akımları Türkçe kaynaklardan öğrenme imkânını bulmuştur. Rusâfi evliliğini de yine bu dönemde İstanbul'da yapmıştır.

I. Dünya Savaşından sonra İstanbul'dan ayrılan Rusâfi, önce Şam'a gitti. Fakat orada yöneticilerden umduğu ilgiyi bulamayınca kendisine teklif edilen Kudüs Medresetu'l-Mu'allimîn öğretmenliğini kabul etti. Burada bir süre çalışarak 1921'de ülkesine döndü. Maarif Vekaleti bünyesinde faaliyet gösteren Lecnetu't-Terceme ve't-Ta'rib (Çeviri ve Arapçalaştırma Komitesi) başkan vekilliğine getirildi. 1923'te Bağdat'ta yayın hayatı üç ay kadar süren *Emel* gazetesini çıkarmaya başladı. 1928 yılında devlet memuriyetinden istifa etti. Irak Meclisinde beş kez milletvekili seçildi.

Rusâfi, düşüncelerini çekinmeden ortaya koyduğu için siyasî baskılara maruz kaldı; bunun üzerine bir köşeye çekilerek münzevî bir hayat yaşamaya başladı. Ömrünün son yıllarında Bağdat'ın Âzamiyye mahallesinde küçük bir dükkan çalıştırarak geçimini sağlamaya çalıştı. 16 Mart 1945 Cuma günü Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri: 1. *Divân* (Beyrut 1910), 2. *Def'u'l-Hucne fi'rtidâhi'l-Lukne* (İstanbul 1331), 3. *Nefhu't-Tîb fi'l-Hatâbeti ve'l-Hatîb* (İstanbul 1915), 4. *Ârau Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî Bağdat* 1955), 5. *'Alâ Bâbi Sinci Ebi'l-'Alâ'* (Bağdat 1946), 6. *el-Enâşidu'l-Medresiyye* (Kudüs 1920), 7. *Resâilu't-Ta'likât* (Bağdat 1944), 8. *Nazratun İcmâliyye fi Hayâti'l-Mutenebbî* (Bağdat 1959), 9. *Resâilu't-Ta'likât* (Beyrut 1957), 10. *Muhâdarât fi'l-Edebi'l-'Arabî* (*Durûsun fi Târîhi Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabîyye*, Bağdat 1960), 11. *el-Edebu'r-Refî'fi Mizâni's-Şi'ri ve Kavâfîhi* (Bağdat 1956), *Kitâbu'l-Âleti ve'l-Edâti ve mâ Yetbe'uhuma mine'l-Melâbisi ve'l-Merâfiki ve'l-Henât* (Bağdat 1980), 12. Namık Kemal'in *Rüyâ* adlı eserini *Rivâyetu'r-Ru'yâ* adıyla Arapçaya çevirmiştir (Bağdat 1909)³.

Türklerin Müslüman Araplarla tanışmalarının tarihi çok eskilere gider. Bu konuda genel kabul gören görüş, Türklerin Hz. Ömer devrinde Müslüman Araplarla savaşlar yoluyla tanıştığı şeklindedir. Şöyle ki, Sasanî devletini yıkarak Ceyhun nehrine kadar ulaşan Türkler Araplarla tanışmıştır. Önceleri savaş yoluyla gerçekleşen bu ilk temas, sonraları gönül rızasıyla toplu halde, dalga dalga Türklerin büyük oranda İslam'a girmeleriyle devam etmiştir. İlk anda Müslüman bir devlet kuramayan Türkler, fâtih Arapların yanlarında götürdükleri köleler ve Mevlâlar sayesinde İslâm devleti üzerinde etkili olmuşlardır. Arap ırkından kimselerle çalışmaya özen gösteren Emeviler döneminde bile Türkler saray muhafızlığı gibi küçümsenemeyecek görevler üstlenmişlerdir.

Abbasî devletinde Halife Mu'tasım'a kadar pek fazla nüfuz sahibi olamayan Türkler, onun zamanında özellikle orduda etkili görevlerde bulundular. Böylece o devirdeki Arap, Fars ve Türk etnik grupları arasındaki siyasi otorite üzerinde nüfuz sağlama çekişmesinden galip çıkan taraf Türkler olmuştur. Neticede Türkler istediklerini halife yapabilecek güce erişerek Abbasî devletinin adeta perde arkasındaki yöneticileri durumuna gelmişlerdir.

³ Ma'rûf er-Rusâfi'nin hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. S. Moreh, "Ma'rûf al-Rusâfi", *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden 1954, VI, 614-617; Ziriklî, *el-A'lâm*, Kahire 1954-1959, VIII, 184; Ahmed Zekî Ebû Şâdî, *Şu'arâ'u'l-'Arabî'l-Mu'âsirîn*, Kahire 1958, s.125-129; Ahmed Kabîş, *Târîhu's-Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire ts., s.400-405; Ahmed Matlûb, *Dirâsetun Belâğîyyetun ve Nakdiyye*, Bağdat 1980, s.203-213; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, XII, 306; Ahmed Matlûb, "Ma'rûf er-Rusâfi'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri", Çev. Taceddin Uzun, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Yıl: 1986, s. 291-298; Kâsim el-Hattât, *Ma'rûf er-Rusâfi el-A'mâlû's-Şi'riyyetu'l-Kâmile*, I-II, Beyrut 2000, s.5-24; Mâcid el-Hakevâtî-Adnân Câbir, *Muhtârât mine's-Şi'ri'l-'Arabîyyi fi'l-Karnî'l-'İşrîn*, V Kuveyt 2001, s.58-66; Serkevt Aziz, *Marûf er-Rusâfi'nin Şiirlerinde Türkiye ve Türkler*, Selçuk Ün. Sos. Bil. Enst., Konya 2001; Erol Ayyıldız, "Ma'rûf er-Rusâfi", *DİA*, XXVIII, 69-71.

Müslüman Araplarla başlayan bu erken ilişki neticesinde Türkçe, hâkim İslam kültürünün etkisi altında kalmış, böylece dilimize yüzlerce hatta binlerce Arapça kelime gelmiştir. Daha sonra Arapların Osmanlı idaresi altında birkaç asır kalmaları bu durumu değiştirmemiş aksine pekiştirilmiştir. Osmanlı döneminde Türkçeden Arapçaya (özellikle lehçelere) geçen kelimeler birkaç yüzle sınırlı kalırken, aynı dönemde din dili olan Arapça Türk entelektüelleri arasında büyük ilgi görmüş, bundan dolayı pek çok ilim adamı eserlerini Arapça olarak kaleme almışlardır⁴.

Çalışma konumuz olan *Def‘u‘l-Hucne fi‘rtidâhi‘l-Lukne* adlı eser, toplam 111 sayfadan oluşmaktadır. H.1331/1912-1913 yılında Sadâ-yı Millet matbaasında basılmıştır. İstanbul‘da Ahmed İzzet el-A‘zâmî tarafından çıkarılan *Lisânu‘l-‘Arab* dergisi yönetim kurulu kitabın basımına yardımcı olmuştur. Nadir basma eserlerdendir.

Rusâfi, bu eserin başında şunları söyler:

“Bunlar, Osmanlı Türkçesinden topladığım birçok Arapça kelime ve lafızdır. Diline dikkat eden her Arabın dilini yanlış konuşmaktan sakınması için bunları incelemesi gerekir. Bu lafızlardan bazıları, Osmanlı Türkçesiyle konuşanların Arapça anlamının dışında kullandıkları, bir kısmı da Arapça olduğunu zannettikleri hâlde Arapça olmayan lafızlardır. Bu çeşit lafızları Araplar, Osmanlılardan alıp bilmeden kullanmaktadırlar. Bunu sebebi, iki millet arasındaki münasebetin fazlalığıdır. Ben, Arapça ve Osmanlı Türkçesindeki anlamlarını zikretmek, Arapça olanlarını ve olmayanlarını açıklamak suretiyle bu lafızlara dikkat çekmek için bu risaleyi yazdım. Risaleye Def‘u‘l-Hucne fi‘rtidâhi‘l-Lukne adını verdim ki belki bu risale milletime yararlı ve Arapçanın yanlış konuşulmasına engel olur.” (Def‘u‘l-Hucne, s.3.)

Rusâfi eserinde Osmanlı Türkçesindeki Arapça kelimeleri beş başlık altında ele alır. Bunlar:

1. Telaffuzu ve anlamı değiştirilmeyen kelimeler,
2. Telaffuzu ve anlamı değiştirilen kelimeler,
3. Telaffuzu değiştirilip anlamı değiştirilmeyen kelimeler,
4. Telaffuzu değiştirilmeyip anlamı değiştirilen kelimelerdir,
5. Arapça olmadığı hâlde Arapça dilbilgisi kurallarına göre türetilen kelimelerdir.

Rusâfi‘nin bu eserini kaleme almasının asıl amacı 4. ve 5. maddelerde geçen, yani telaffuzu değiştirilmeyip anlamı değiştirilen kelimeler ile Arapça olmadığı hâlde Arapça dilbilgisi kurallarına göre türetilen kelimelerdir. Çünkü karışıklık, şüphe ve tereddüt bu kelimelerde meydana gelmektedir. Sözdeki kusur da onlarda oluşmaktadır. Çünkü bu kelimelerin yapıları Arapça, anlamları ise Türkçedir.

Yazar kitabında takip ettiği metodu da şu şekilde belirtmiştir:

“Osmanlı Türkçesini konuşanların türettikleri kelimeler, uydurma lafızlar kabilinden oldukları için ve Arap dili üzerinde çok zararlı olduklarından önce onları belirtip, sonra zararlarının fazlalığı ve öğrenilmeleri çok gerekli olduğu için, telaffuzunu değiştirmeden anlamlarını değiştirdikleri kelimeleri, bunlardan sonra da diğerlerini getirdik.” (Def‘u‘l-Hucne, s.8.)

⁴ Emrullah İşler, *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul 1997, s.8-9; Türk Arap ilişkilerinin tarihi ve Türkçeden Arap lehçelerine geçen kelimeler konusunda geniş bilgi için bkz. Bedrettin Aytac, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1994.

Rusâfi eserine yazdığı beş buçuk sayfalık bir girişten sonra, “Arapça olmadığı hâlde Arapça dilbilgisi kurallarına göre türetilen kelimeler” başlığıyla başlar. Bu başlık altında toplam 90 kelime sıralar (*Def‘u’l-Hucne*, s.8-24). Bu kelimelerden en dikkat çekici olan birkaç tanesini burada vermek kitabın önemini ortaya koymak açısından yeterli olacaktır:

1. Ahşâb: Haşeb (ağaç) kelimesinin çoğulu olarak kullanıyorlar. Bu çoğul Arapça değildir. Haşeb kelimesinin çoğulu huşub’dur (*Def‘u’l-Hucne*, s.8).

2. Temhîr : Mühürlemek anlamında kullanıyorlar. Arapçada aslı yoktur (*Def‘u’l-Hucne*, s.11).

3. Tekellüs: Bir şeyin kireçlenmesi anlamında kullanıyorlar. “Ecsâm-ı uzviyyenin mürûr-ı zamân ile tekeklüsü” derler. Arapça değildir (*Def‘u’l-Hucne*, s.12).

4. Cerâhat: Cim harfini fetha okuyarak onu yaranın içinde oluşan irin ve iltihap için kullanırlar. Arapçada aslı yoktur. Evet! Arapçada cim harfinin kesra okunmasıyla cirâhat vardır. O da yara demektir (*Def‘u’l-Hucne*, s.14).

5. Felâket: Felek lafzından aldıkları, musibet ve âfet anlamında kullandıkları bir kelimedir. Arapçada aslı yoktur. İşin ilginç tarafı, bazı Arap yazarları bu kelimeyi onlardan aldılar ve kullanmaya başladılar. Başına bir musibet gelen kişiye de “meflûk” dediler. Hatta bu konuda *el-Felâketu ve’l-Meflûkîn* adında bir kitap da vardır (*Def‘u’l-Hucne*, s.16-17).

6. Müstahsil: Bu kelimeyi sad harfinin kesra okunmasıyla ism-i fâil sîgasıyla muhassil ve ism-i mef‘ûl sîgasıyla muhassal ve mütehassal anlamında kullanıyorlar. İstehsale fiili, Arapların dilinde yoktur (*Def‘u’l-Hucne*, s.17).

7. Müstemleke: Bir hükümetin, orayı imar edecekleri ve medeniyet yönünden ilerletmeye çalışacakları bahanesiyle halkından gasp ettiği ülkeye bu adı veriyorlar. Arapların dilinde “istemleke” diye bir kelime yoktur. Doğrusu, halkı sömürülmüş anlamında, ism-i mef‘ûl sîgasıya “müsta‘mera” diye adlandırılmasıdır (*Def‘u’l-Hucne*, s.18)

8. Mutantan: İsm-i mef‘ûl sîgasıyla kendisine önem verilen, görkemli anlamında kullanıyorlar ve “mutantan bir resm-i kabûl...” diyorlar. Bu lafız ve manâ olarak hatalıdır. Anlam olarak tantana; sinek, leğen, zil vb.nin çıkardığı sestir. “Tantana’z-zubâbu”, yani sinek vızıldadı, diyorlar. “Tantana” fiili lafız olarak da lazım bir fiildir. Ondan ism-i mef‘ûl türetilemez (*Def‘u’l-Hucne*, s.19).

9. Muâf: Mimin dammeli okunmasıyla onu mu‘fâ anlamında kullanıyorlar. Örnek olarak “vergiden muâfdır.”, “kabahatı onun nezdinde muâfdır.” Mu‘fâ kelimesi Arapçada ism-i mef‘ûl olarak bol olan anlamına gelmektedir. Örnek olarak “A‘fâ el-Lihyete” sakalını uzattı. Yani onu bollaştırdı, demektir. Ya da anlamı uzak olandır. Örnek olarak “A‘fâ fulânen mine’l-emri” Falancayı işten sorumlu tutmadı. Yani onu o işten kurtardı, demektir. Türklerin muâf kelimelerinin Arapçada aslı yoktur (*Def‘u’l-Hucne*, s.19).

10. Tabâbet: Bunu tıp ve doktorlukla ilgili kullanıyorlar. Arapçada aslı yoktur. Evet Arapçada tâ harfinin kesra okunmasıyla et-Tibâbe kelimesi vardır. Türklerin fethalı olarak telaffuz ettikleri şekilde yoktur. et-Tibâbe, topraktaki dikdörtgen şeklindeki yola, aynı şekilde elbiseye, bulutlara ve deriye denir. Çoğulu tibâbdır (*Def‘u’l-Hucne*, s.24).

Rusâfi eserinde birinci başlık altında bu türden 90 kelimeyi sıraladıktan ve bunların Arapçada olmadıklarını belirttikten sonra, “Telaffuzu değiştirmeyip anlamı değiştirilen kelimeler” başlığı altında 236 kelime sıralar (*Def‘u’l-Hucne*, s.25-88). Bu kelimelerden en dikkat çekici olan birkaç tanesini burada örnek olarak vermek yararlı olacaktır:

1. Eser: Bu kelimeyi kitap için kullanıyorlar, “bu gâyet müfid bir eserdir.” diyorlar ve kitabı kastediyorlar. Bu Arapçada olmayan bir kullanımdır (*Def‘u’l-Hucne*, s.25).

2. İhsâs: Onu birine bir şeyi hissettirmek anlamında geçişli fiil yerine kullanıyorlar. Örnek olarak “Söz arasında re’yini bana ihsâs etti.” diyorlar. Yani görüşünü bana anlattı ve benim onu hissetmemi sağladı. Arapçada bu anlamda kullanımı yoktur. Arapçada hissetmek anlamında mastardır. Bilmek, zannetmek anlamlarına da gelir. Ehasse bihi, denilir. Yani onu bildi veya onu gördü anlamındadır (*Def’u’l-Hucne*, s.25-26).

3. İhtiyâr: Onu yaşlı adam anlamında kullanıyorlar. Ancak bu kelime Arapçada seçmek, ayıklamak anlamında mastardır (*Def’u’l-Hucne*, s.26).

4. İdmân: Spor anlamında kullanıyorlar, “idmân-ı beden” diyorlar ve beden eğitimini kastediyorlar. Örnek olarak “Çok idmân ettiğim için vücudum kuvvetlidir.” Arapçada ise, anlamı idâme etmek, yani bir şeye devam etmektir. Örnek olarak “huve mudminu hamrin” denilir. İçkiyi içmeye devam eden, demektir (*Def’u’l-Hucne*, s.26-27).

5. İstihkâm: Askerî terimlerindedir. İsm-i fâil anlamında kullanıyorlar ve savaşta askerin siper aldığı toprak üzerine kurulan sete diyorlar. Sanki onlar buna muhkem ve sağlam olduğu için müstahkem anlamında istihkâm diyorlar. Ne olursa olsun, bu anlamıyla Arapça değildir (*Def’u’l-Hucne*, s.29-30).

6. İstihbâr: Haberi duymak anlamında kullanıyorlar ve “dün muvâsalâtınızı istihbâr ettim” diyorlar. Yani “dün geliş haberiniz bana ulaştı” anlamındadır. Ancak bu kelime Arapçada mastardır. “İstahberahu” demek, “ona haber sordu”, demektir (*Def’u’l-Hucne*, s.30).

7. İsnâd: Bunu iftira anlamında kullanıyorlar ve “Bu sözünüz mahz-ı isnâddır.”, “Bana bir takım isnâdâtta bulundu.” diyorlar. Arapçada anlamı böyle değildir (*Def’u’l-Hucne*, s.31.).

8. İşâret: Açık te ile alâmet anlamında kullanıyorlar. Örnek olarak “Bunun üzerine bir işaret komalı.” diyorlar. Bayrak anlamında da kullanıyorlar. Örnek olarak “Yangın kulesinde işaret çekildi.”, “Kimi işaret kaldırdı.” Arapçada bu anlamı yoktur (*Def’u’l-Hucne*, s.31-32).

9. İşgâl: Bazen istilâ etmek anlamında kullanıyorlar. Bugün Arapça kitapları ihtilâl kelimesini kullanıyor. Örnek olarak “Asker filanca yeri işgal etti.” Bu anlamda Arapça değildir (*Def’u’l-Hucne*, s.32).

10. İktizâ: Bunu lüzûm ve vücûb anlamında kullanıyorlar. Örnek olarak “Sizin gitmeniz iktizâ ediyor.” diyorlar. İhtiyaç anlamında da kullanıyorlar. Örnek olarak “Bir yağmura çok iktizâ vardır.” diyorlar. Bu şekilde kullanılması Arapça değildir. İktizâ kelimesinin Arapçada anlamı talep anlamının dışına çıkmaz (*Def’u’l-Hucne*, s.36).

Rusâfi eserinde ikinci başlık altında bu türden 236 kelimeyi sıraladıktan ve bunların da Arapça kelime olduklarını; ancak Osmanlıların anlamlarını değiştirdiklerini ifade ettikten sonra, üçüncü madde olan “Telaffuz değiştirilip anlamı değiştirilmeyen kelimeler” başlığı altında 72 kelime sıralar (*Def’u’l-Hucne*, s.89-105). Bu kelimelerden en göze çarpan birkaç tanesini burada örnek olarak vermek konuyu daha anlaşılır hâle getirecektir:

1. Ablâk: Gözleri ve saçları çok siyah olduğu gibi, yüzü çok beyaz, yuvarlak ve iri yapılı gence diyorlar. Bu kelime de Arapçada içinde siyah ve beyaz bulunan anlamına gelen “eblak” kelimesinden bozmadır (*Def’u’l-Hucne*, s.89).

2. Âktâr: İlk harfini uzatarak sokaklarda dolaşp, bazı ufak ihtiyaç maddelerini satan attâr yerine kullanıyorlar. Attâr kelimesinden bozmadır (*Def’u’l-Hucne*, s.89).

3. Bâyat: Bayât şeklinde yazıyorlar. et-Tariy (taze)’nin zıddı olan el-Bâit anlamında kullanıyorlar. Örnek olarak “bayat ekmek” diyorlar. Bu “bâit” kelimesinden bozmadır (*Def’u’l-Hucne*, s.90).

4. Tandır: Bazen de tandur şeklinde telaffuz ediyorlar. Her ikisi de tennûr kelimesinden bozmadır (*Def'u'l-Hucne*, s.91).

5. Nâne: en-Na'nâ'nâ'a diyorlar. Güzel kokulu, yenilen ve onunla tedavi yapılan bir bitkidir. Tekili na'nâ'adır. Nâne, na'nâ' kelimesinden bozmadır (*Def'u'l-Hucne*, s.104).

Rusâfi eserinde üçüncü başlık altında bu türden 72 kelimeyi sıraladıktan ve bunların da Arapça kelime olduklarını, ancak Osmanlıların anlamlarını değiştirmeden telaffuzunu değiştirdiklerini belirttikten sonra, dördüncü ve son madde olan "Telaffuzu ve anlamı değiştirilen kelimeler" başlığı altında 13 kelime sıralar (*Def'u'l-Hucne*, s.105-109). Bu kelimelerden en dikkat çekicilerini burada örnek olarak vermek açıklayıcı olacaktır:

1. Telâş: Telâşî kelimesinden alınmadır. Yok olma anlamındadır. Ancak onlar bunu şaşırma anlamında kullanıyorlar (*Def'u'l-Hucne*, s.107).

2. Temeyyüz: Masdar olan temyîzden bozma bir kelimedir. Temiz, pak anlamında kullanıyorlar (*Def'u'l-Hucne*, s.107).

3. Hala: Bu kelimedeki kalın hâ harfini ince he, lam harfini de kalın olarak okuyorlar. Babanın kız kardeşi için kullanıyorlar. Hâle kelimesinden bozmadır. Hâle de annenin kız kardeşidir (*Def'u'l-Hucne*, s.107).

4. Tâbya: İstihkâm kelimesi gibi kullanıyorlar. Toprakten oluşturulan ve savaşta toplarla donatılan tepedir. Ta'bie kelimesinden bozmadır. "Ta'bietu'l-ceyş" demek, ordunun savaşa hazırlanmasıdır (*Def'u'l-Hucne*, s.107).

5. Muska: Temîme ve ûze kelimelerinin yerine kullanıyorlar. Nazardan, korkudan ve delirmekten korunmak için insanların yazdırıp boyularına astıkları şeydir. Nûsha kelimesinden bozmadır. Nûsha kelimesi Arapçada ûze kelimesinin yerine kullanılmaz. Nûsha kitaptan nakledilen parçadır. Bu kelimeyi hem lafız, hem de mana olarak bozmuşlardır. (*Def'u'l-Hucne*, s.109).

Rusâfi tespit ettiği toplam 411 kelimeyi 4 başlık altında alfabetik olarak sıralayarak örneklerle işler. 1. başlık olan telaffuzu ve anlamı değiştirilmeyen kelimeleri ise, kitabı kaleme alış amacı dışında kaldığı için ele almaz. Eserinin hâtimesinde (sonuç kısmında) şunları söyleyerek kitabını bitirir:

"Bunlar, Osmanlı Türkçesinde kullanılan lafızlardan toplayabildiklerimizdir. Bu lafızlardan burada toplayamadıklarımız topladıklarımızdan daha az değildir. Çünkü bizim için Osmanlı dilindeki kelimeleri tamamen taramak mümkün olmamıştır. Ancak bir miktar toplamakla fikirleri uyandırmak ve Arapların bu kelimelerin benzerlerini kullanırken dikkatli olmalarını istedik. Çünkü Araplar bu kelimeleri Osmanlılardan alıp bilmeden onlar gibi kullanıyorlar.

Bu arada, bahsettiklerimizden daha önemli bir başka husus var; buna da dikkat etmek ve dikkat çekmek gerekmektedir. O da üslup ve terkip meselesidir. Biz bugün Arap dilinde Türk üslubuna göre Arapça kelimelerden terkip edilmiş cümleler görüyoruz. Bu cümlelerden bir çoğu gazetelerde, yazışmalarda ve günlük konuşma dilinde de yer almaktadır. Türkçede cümle yapısı genellikle Arapçadaki tersine olduğu bilinmektedir. Örnek olarak Arapçada "Zurtu sadikî emsi" dediğinde, Türkçede "Dün dostumu ziyaret ettim." dersin. Cümle Arapçadaki tam tersi olarak kurulur. Öte yandan, bu durum basit cümlelerde açıkça görülse de uzun cümlelerde ve zincirleme tamlamalarda kaybolabilir. Bundan dolayı Türkçeden Arapçaya çeviri yapan işin ehli olmayan tercümanların çevirilerinde Türk üslubunu çoğunlukla fark ederiz. İnşallah belki bu konuda da başka bir risâle yazarız." (*Def'u'l-Hucne*, s.110-111.)

Sonuç olarak, Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler zamanla büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Ayrıca Tanzimattan sonra Cumhuriyet devrine kadar, Osmanlı devletinin yönelmek istediği Batı kültür ve medeniyetinin kavramlarını karşılamak üzere, Türkçe yerine Arapçadan faydalanılmak istenmiş; bu suretle Arapça kelime köklerinden, Arapçada bulunmayan, ictimaiyat, hars, mefkûre vb. gibi birçok kelime meydana getirilmiştir⁵. Ma'rûf er-Rusâfi de *Def'u'l-Hucne fi'rtidâhi'Lukne* adlı eserini bu hususa dikkat çekmek amacıyla kaleme almıştır. Türkçeye Arapçanın karşılıklı etkileşimini ortaya koymak açısından önemli bir eserdir⁶.

KAYNAKÇA

Ahmet Ateş, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme II", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl:2, Sayı 1-2, Ankara 1965, s. 5-25.

Ahmed Ateş, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*: 19, Ankara 1966, s.26-31.

Ahmed Kabbiş, *Târihu 'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire ts.

Ahmed Matlûb, "Ma'rûf er-Rusâfi'nin Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Eserleri", Çev. Taceddin Uzun, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Yıl: 1986, s. 291-298.

Ahmed Matlûb, *Dirâsetun Belâğiyetun ve Nakdiyye*, Bağdat 1980.

Ahmed Zekî Ebû Şâdî, *Şu'arâ'u'l-'Arabî'l-Mu'âsirûn*, Kahire 1958.

Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul 1994.

Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara 1979, I-III.

Emrullah İşler, *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul 1997.

Erol Ayyıldız, "Ma'rûf er-Rusâfi", *DİA*, XXVIII, 69-71.

Fazıl Bayat, "İ'tirâdât 'alâ İstihdâmi'l-Osmâniyyîn li'l-Mufredâti'l-'Arabiyye", *Mecelletu'l-Beyân*, C.I, S.4, Sonbahar 1998, s.25-27.

Hazma Ermiş, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimler Sözlüğü*, İstanbul 2008.

Kâsim el-Hattât, *Ma'rûf er-Rusâfi el-A'mâlu 'ş-Şi'riyyetu'l-Kâmile*, I-II, Beyrut 2000.

Ma'rûf er-Rusâfi, *Def'u'l-Hucne fi'rtidâhi'l-Lukne*, İstanbul 1331.

⁵ Ahmed Ateş, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*: 19, (Reşit Rahmeti Arat İçin), Ankara 1966, s.26.

⁶ Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler konusunda yapılan çalışmalar hakkında bkz. Ahmet Ateş, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme II", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl:2, Sayı 1-2, Ankara 1965, s. 5-25; Muhaymer Sâlih Mûsâ Yahyâ, "el-Elfâzu'l-'Arabiyye fi'l-Luğati't-Turkiyye, *Mecelletu Mecma'i'l-Luğati'l-'Arabiyye bi-Dimaşk*, Mucelled: 64, C.1, s.105-112; Shawki Hassan Ahmed Abdo Shaban, *Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kelimeler Üzerinde Fonetik ve Morfolojik Bir İnceleme*, İstanbul Ün. Sos. Bil. Enst., İstanbul 1987; Emrullah İşler, *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul 1997; Zeynep Ayça Anıl, *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst., İstanbul 2002; Emrullah İşler, "Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Farsçanın Etkisi", *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara 2004, I, 1409-1420; Musa Yıldız, "et-Te'sîru'l-Mutebâdel beyne'l-Luğati't-Turkiyyeti ve'l-Luğati'l-'Arabiyye (Türkçe ve Arapça Arasındaki Karşılıklı Etkileşim)", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:VI, S.23, Yaz 2006, s.7-38; Hazma Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul 2008.

Mâcid el-Hakevâtî-Adnân Câbir, *Muhtârât mine 'ş-Şi'ri'l-'Arabiyyi fi'l-Karni'l-'İşrîn*, V Kuveyt 2001.

Musa Yıldız, “et-Te'sîru'l-Mutebâdel beyne'l-Luğati't-Turkiyyeti ve'l-Luğati'l-'Arabiyye (Türkçe ve Arapça Arasındaki Karşılıklı Etkileşim)”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:VI, S.23, Yaz 2006, s.7-38.

Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifin*, Beyrut ts.

S. Moreh, “Ma'rûf al-Rusâfi”, *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden 1954, VI, 614-617.

Shawki Hassan Ahmed Abdo Shaban, *Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kelimeler Üzerinde Fonetik ve Morfolojik Bir İnceleme*, İstanbul Ün. Sos. Bil. Enst., İstanbul 1987.

Serkevt Aziz, *Marûf er-Rusafi'nin Şiirlerinde Türkiye ve Türkler*, Selçuk Ün. Sos. Bil. Enst., Konya 2001.

Zeynep Ayça Anıl, *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst., İstanbul 2002.

Zirikli, *el-A'lâm*, I-X, Kahire 1954-1959.

EK-1: Eserin Kapağı

